

LITTERATUR

KONGO OCH KATANGA

Av fil. dr ALF ÅBERG

Medan 1800-talets forskare ägnade sig åt upptäckten av det geografiska Afrika, har deras kolleger under vårt århundrade med samma energi vikt sina krafter åt att upptäcka det historiska Afrika. Det är en viktig uppgift inte bara ur ren forskningssynpunkt. Det visar sig här som på andra ställen att kunskap om historien är en nödvändig förutsättning för en riktig tolkning av aktuella politiska händelser. Ledarna för de unga afrikanska staterna är sålunda tvungna att ta hänsyn till gamla stamseder och stamföreställningar, som segt hållit sig vid liv under hela den europeiska kolonisationstiden. I sitt handlande är de också hämmade av de många gånger godtyckliga och onaturliga gränsdragningar, som 1800-talets européer gjorde sig skyldiga till och som nu förefaller omöjliga att ändra.

De svåra inre problem i Kongo, som nu i två år engagerat världssopinionen, är i mycket en följd av förhållanden och tilldragelser i det förflutna. Detta framgår klart av den utmärkta historik — den första detaljerade i sitt slag — som doktor *Ruth Slade* påbörjat över Kongostaten och som nu föreligger med en första del — *King Leopolds' Congo* (Oxford University Press, 1962, pris 30 sh). I boken redogör hon för förhållandet mellan vit och svart i Kongo från år 1482, då portugiserna första gången kom dit, fram till år 1908, då Belgien övertog landet. Huvudvikten lägger hon vid

de ödesdigra åren 1885–1908, då kung Leopold II av Belgien enväldigt härskade i landet. Det är ett ambitiöst och vederhäftigt arbete, som vittnar om författarinnans grundliga beläsenhet i ämnet. Hon har också haft tillgång till ett rikt otryckt material om Kongomissionen, av vilken hon ger en livfull och fängslande skildring. Där emot har hon märkligt nog inte utnyttjat något arkivmaterial från Kongoadministrationsen, inte ens sådant material som publicerats i officiella handlingar. Det är en svaghet som märks i det rätt tunna och substanslösa kapitlet om Kongostatens styrelse. Men det är också den enda bristen i detta annars väl avvägda och objektiva arbete om den första europeiska tiden i Kongo.

Det framgår klart av Slades historik att Kongo först på ett mycket sent stadium blev en samlad statsbildning. När portugiserna kom till Kongokusten, fanns här en kung som härskade över ett stort område kring nedre Kongo. Under 1500-talet blev det kongolesiska hovet kristnat och europeiserat. Mellan Portugal och Kongo rådde det nära och vänskapliga förbindelser, men Kongo blev aldrig tributpliktigt utan bevarade sin självständighet både under den portugisiska tiden och under de följande århundradena, då områdena öppnades för internationell handel och mission.

Ända långt in på 1800-talet var områdena längs Kongofloden ett okänt

land. Miljoner slavar fraktades av arabiska slavjägare ner till kusten, där de togs om hand av vita slavhandlare för vidare transport till Amerika, men utanför kustsamhällena sökte sig europeerna ogärna. Det stora genombrottet kom först med Stanleys äventyrliga färd nedför Kongofloden åren 1876-1877. Den amerikanske tidningsmannen öppnade Kongobäcken för europeisk penetration, sedan han med överlägsna vapen kämpat ned det motstånd som mötte honom från negerstammarna längs floden.

Nästa gång Stanley satte sin fot i Kongo var det som ombud för kung Leopold av Belgien. Doktor Slade ger ett intressant porträtt av den unge, begåvade och energiske monarken, som längtade efter att spela en roll i det internationela spelet men som var bunden i sin handlingsfrihet i sitt lilla konstitutionella kungadöme. Med sina omfattande geografiska och ekonomiska intressen kastade han tidigt sina blickar på Afrika, och då hans land inte visade sig intresserat av att förvärva någon koloni, beslöt han att själv ställa sig i spetsen för ett kolonialt företag. Tidigare än någon annan europeisk furste förstod han vad Stanleys expedition innebar, och han lyckades också vinna den store upptäcktsresanden för sina planer. På kungens uppdrag ägnade sig Stanley åt att söka upp mer än 450 oberoende negerhövdingar i Kongobäcken och träffa avtal med dem på den nybildade Kongofederationens vägnar.

Boken ger en verkligt avslöjande skildring av det skickliga dubbelspel, som kung Leopold bedrev för att förmå stormakterna att acceptera honom som suverän furste i den nya Kongostaten. I sin propaganda framställde han sin organisation som internationell och rent filantropisk med främsta uppgift att undertrycka slaveriet och införa fri handel i områdena kring

Kongofloden. Sina koloniala aspirationer behövde han inte försvara. Att en europeisk makt hade rätt att annektera afrikansk mark till sin egen fördel ansågs som fullkomligt självklart. Också missionens representanter delade denna uppfattning. Alla var ense om att den europeiska civilisationen måste bli till välsignelse för ett samhälle, som var hemsökt av slaveri, kannibalism, stamstrider, ritualmord och trolldom, för att nu inte tala om analfabetism och förödande sjukdomar av olika slag.

Ett särskilt kapitel ägnas åt erövringen av Katanga. Denna stat låg isolerad från Kongobassängens stater och var inte tillgänglig på floderna. Katanga hade inte ingått något formellt avtal med Kongofederationen och tillhörde inte heller Kongofristaten vid dess upprättande år 1885. Det bildade vid denna tid ett centraliserat rike under sin furste Msiri, som övertagit det av sin far. Det var ett land rikt på koppar, järn och slavar, som bedrev handel med hela Central- och Sydafrika. Missionärer slog sig ner här före några andra européer och blev väl mottagna men måste i allt underordna sig den despotiske fursten. Sedan kung Leopold väl etablerat sig i Kongostaten, beslöt han sig för att erövra det löftesrika landet i sydost. Han befarade nämligen konkurrens från briter i Sydafrika, som uppfattade Katanga som ett ingenmansland och själva övervägde att ockupera det. Kungen bildade ett särskilt handelskompani för Katanga med uppgift att exploatera landet. Katangas furste vägrade bestämt att underkasta sig Kongostaten. Dess flagga fick inte hissas i hans huvudstad, och inför det väpnade hotet från kompaniets sida bad han engelsmännen om hjälp. Vid en avgörande konferens vintern 1891 blev han emellertid nedskjuten av en av kompaniets män, varefter styrelsen

utan vidare togs om hand av europeerna. En fasansfull hungersnöd hemsökte just då Katanga och främjade kuppen. På detta våldsamma sätt anslöts Katanga till Kongostaten, med vilka denna s. k. utbrytarstat inte hade någon naturlig anknytning.

Boken avslutas med en tyvärr alltför kortfattad och ofullständig redogörelse för den ekonomiska politik, som kung Leopold började tillämpa i Kongo på 1890-talet och som innebär att han och de stora bolagen monopoliserade handeln för sina syften. Bakgrunden till denna politik var de finansiella svårigheter kungen råkade ut för sedan han förbrukat sin stora förmögenhet på att som Kongostatens ägare bygga en järnväg mellan kusten och Leopoldville och utrusta expeditioner mot de arabiska slavjägarna inne i landet. För att Kongo skulle bära sig självt var han tvungen att låta staten exploatera stora områden antingen själv eller genom koncessionerade bolag. Hans politik blev ekonomiskt givande för exploatörerna men innebar tvångsarbete och svåra utpressningar mot befolkningen i stora områden av Kongo. Missionärerna — både protestanter och katoliker — slog larm, och en rapport om afrikanernas behandling som avgavs av den brittiske konsuln Roger Casement upprörde opinionen i Storbritannien. Verkligheten bakom de ohyggliga an-

klagelserna tar doktor Slade inte ställning till, eftersom hon inte haft tillgång till samtida arkivmaterial. Efter storpolitiska aktioner överfördes Kongostaten år 1908 från kung Leopold till Belgien. Därmed började ett nytt skede i Kongos historia.

Ruth Slade hade också publicerat ett litet översiktligt arbete om *The Belgian Congo* (Oxford University Press, 1961, pris 6 sh.). Av båda dessa arbeten framgår att Kongo i högre grad än kanske någon annan afrikansk stat är en produkt av kolonisationstidens europeer. Dess karaktär av konstruktion understryks också av den internationella intervention, som varit en så konstant faktor i statens historia. Den tillkom vid stormaktskonferensen i Berlin år 1885. Det var genom överenskommelser med den ena stormakten efter den andra, som kung Leopold fick tillstånd att ansluta Katanga till Kongo år 1891. Det var också genom internationella påtryckningar som kung Leopolds Kongo upphörde år 1908. Belgiens styre i Kongo tog slut genom inflytanden utifrån. Självständighetssträvandena i Kongo åren 1958–1959 var bara en återspeglning av stämningarna i det övriga Afrika, och när Belgien gav friheten åt sin koloni, var den unga staten genast tvungen att be Förenta Nationerna om hjälp för att kunna bevara sin enhet.